Partyzánský odboj na východní frontě za druhé světové války a jeho vliv na organizaci sovětských výsadků do Protektorátu Čechy a Morava

OPEN ACCESS

Vlasta Kynclová

> „Je-li válka akt násilí, pak nutně záleží na citu. I když z citu nevychází, přece se více nebo méně k němu vrací, a do jaké míry se to děje, nezávisí na stupni kultury, nýbrž na důležitosti a trvání protichůdných zájmů."[1]
>
> Carl Clausewitz

Nacisticko-sovětský konflikt představoval totální válku mezi dvěma zmilitarizovanými politickými zřízeními. Vedena byla na vnější i vnitřní straně fronty a vyvracela dosavadní vojenské tradice.[2] Boje na východní frontě doposud nemají v historii vojenství obdoby. Jedním z prvotních projevů odporu proti nacistickému Německu se stalo spontánní partyzánské hnutí, jež v průběhu války přerostlo do centralizovaného a plně organizovaného projevu rezistence, která zejména v posledních letech války nezanedbatelně napomáhala k postupné likvidaci nepřítele.

Dne 20. června 1941 potvrdilo krycí heslo spuštění plánu Barbarrossa a o dva dny později, v půl čtvrté ráno se tato výzva uskutečnila. Od počátku války zavládl v sovětském vojsku zmatek, ať už v záležitostech taktických, operačních, strategických či organizačních.[3] V červnu roku 1941 se totiž Rudá armáda i letectvo nacházely v přechodné fázi. Měnila se jejich struktura, organizace, vybavení, velení, výcvik i rozmístění jednotek a obranné plány. Pokud by Hitler zaútočil o pár let dříve či o rok později, bývaly by byly sovětské síly wehrmachtu rovnocennějším soupeřem. Za jednu z hlav-

1 CLAUSEWITZ, Carl, *O válce*, Praha 2008, s. 24.

2 EDELE, Mark — GEYER, Michael, *Výjimečné stavy. Nacisticko-sovětská válka jako systém násilí (1939–1945)*, in: FITZPATRICKOVÁ, Sheila — GEYER, Michael, Za obzor totalitarismu, Praha 2012, s. 460, 469.

3 Směrnice č. 21 pro operaci Barbarossa byla vydána 18. prosince roku 1940, přípravy tohoto plánu měly být ukončeny k 15. květnu 1941, invaze do Sovětského svazu byla spuštěna časně ráno v neděli 22. června 1941. BELLAMY, Chris, *Absolutní válka*, Praha 2011, s. 190, dále také in: BAKER, Lee, *2. světová válka na východní frontě*, Praha 2012, s. 21–36; TREVOR-ROPER, Hugh, *Blitzkrieg to Defeat: Hitler's War Directives, 1939–1945*, New York 1965, s. 48–52.

ních příčin počáteční sovětské porážky se považuje institucionální nepřipravenosti Rudé armády. Ve srovnání s německou armádou, která se ocitla v mnohých ohledech roku 1941 na vrcholu svých sil.[4]

Stalin po útoku Německa na Sovětský svaz, pronesl ve své řeči 3. července 1941 mimo jiné i toto: „V oblastech okupovaných nepřítelem musí být sestaveny partyzánské jednotky, jízdní i pěší, musí být sestaveny diverzní skupiny, aby bojovaly s nepřátelskými vojáky, aby na všech místech podněcovaly partyzánskou válku, aby vyhazovaly do povětří mosty a cesty, poškozovaly telefonní a telegrafní linky, zapalovaly lesy, skladiště i transporty…“[5] Stalin podněcoval ihned po vypuknutí války všechny národy Sovětského svazu, aby se chopily zbraně a bojovaly proti nacistickému Německu. Na tomto místě je velice důležité podotknout, že Stalin se ve svém projevu pragmaticky pokoušel vzbuzovat v jednotlivých národech zvýšený pocit individuality v rámci Sovětského svazu. Oslovoval Ukrajince, Bělorusy, Litevce, Lotyše, Estonce, Uzbeky, Tatary, Moldavce, Gruzínce, Armény, Azderbajdžánce — všechny tyto národy jmenoval a požadoval po nich, aby bránily svou zemi, kulturu a národní existenci.[6]

I Molotov ve své řeči ze dne 22. června 1941 hovořil o nastávající vlastenecké válce, v níž jde především o to chránit vlast, čest a svobodu. Den na to přední list sovětské armády *Krasnaja zvězda* už hovořil o „svaté válce“. „Komunismus v sovětské válečné propagandě nápadně absentoval. Válka se měla bojovat ve jménu Ruska, ‚rodiny národů‘ Sovětského svazu, všeslovanského bratrství, případně ve jménu Stalina, ale nikdy ne ve jménu komunistického systému.“[7] Na druhou stranu byl ale ideologický prvek v oslabené formě jakožto mezinárodní boj proti fašismu zachován, jak dokládá následující Stalinovo prohlášení, že „cílem této všenárodní vlastenecké války proti fašistickým utlačovatelům není jen odstranit nebezpečí hrozící naší zemi, nýbrž i pomoci všem evropským národům úpějícím pod jařmem německého fašismu“.[8]

Válku na východní frontě, kde proti sobě stálo nacistické Německo a Sovětský svaz, nelze z žádného hlediska považovat za běžnou válku. Nešlo totiž o konflikt, jenž se týkal pouze boje mezi dvěma armádami, ale o velkou válku sovětského lidu proti německým nacistickým vojskům. Co se samotných vojenských tradic týče, znamenala dokonce revoluci. „Od samého počátku se jednalo o válku dvou ozbrojených táborů, kde se společnost stala nástrojem, ale i terčem boje,“ domnívá se Figes.[9] Druhá světová válka dalece překonala Clausewitzovu tezi o tom, že „válka je tedy akt násilí s cílem donutit protivníka, aby se podřídil naší vůli“.[10] Ve druhé světové válce dávno nestál poražený jakožto podřízený vůli vítěze, poražený musel být nejprve zbaven své veškeré důstojnosti a teprve poté byl usmrcen. Právě v neúměrně tvrdých perzekucích konaných Němci na civilním obyvatelstvu tkví kořeny živelného partyzánského

4 GLANTZ, David M. — HOUSE, Johnatan M., *Souboj titánů. Jak rudá armáda zastavila Hitlera*, Brno 2005, s. 82.
5 STALIN, Vissarionovič Josif, *O Veliké vlastenecké válce Sovětského svazu*, Praha 1954, s. 9–17.
6 Tamtéž, s. 10–12.
7 FIGES, Orlando, *Natašin tanec*, Praha — Plzeň 2004, s. 415.
8 STALIN, V. J., c. d., s. 9.
9 FIGES, O., c. d., s. 465.
10 CLAUSEWITZ, C., c. d., s. 23.

hnutí v Sovětském svazu. Vzápětí po německé invazi vzniklo v Sovětském svazu partyzánské hnutí, a postupně se z něho stalo největší neregulérní hnutí odporu v dějinách vedení války, které do té doby nemělo obdoby.[11] Stalinovo ponoukání by s největší pravděpodobností, nebýt hrůz, jež s sebou wehrmacht přinesl, zůstalo bez následovatelů. Vznik živelného partyzánského odboje nelze ale vidět jednoznačně pozitivně pro Sovětský svaz, potažmo pro Stalina samotného, neboť i pro něho byla partyzánská válka velkým zdrojem nebezpečí — probíhala totiž mimo dosah jeho centralizovaného a podezřívavého státního aparátu.

Pro Rusko vedení partyzánského způsobu boje v rámci válek nebylo žádné novum. Už v době Napoleonova tažení do Ruska roku 1812 se proti císařově armádě spontánně vzpíraly skupiny ozbrojených venkovanů. Později se partyzáni zapojovali i do občanských válek po boku bolševiků.[12] Stalin si musel být vědom hrozby, v případě, že by se partyzánské hnutí nekontrolovaně šířilo a nebylo by pod jeho dohledem. Riskoval by tak, že se tito neregulérní bojovníci mohou jednoho dne postavit tímto způsobem i proti němu.[13] V době napadení Sovětského svazu Německem neexistovala žádná všeobecně platná sovětská doktrína pro vedení neregulérní války. V meziválečném období byla vypracována studie — principů a myšlenek pro vedení partyzánského boje, ale Stalinovy čistky mezi lety 1936–1939 znemožnily uvést tyto principy do ozbrojených sil. Ten totiž v té době nepředpokládal, že by kdy mohlo dojít k napadení Sovětského svazu, a tak pro něho jakékoliv snahy o vytvoření doktríny pro vedení partyzánských bojů neměly smysl.[14] Prvním odbojářům tedy Stalin neposkytl v podstatě nic než odvahu. Později vzniknuvší nepravidelné jednotky obdržely kopii Leninova článku *Partyzánská válka* z roku 1906. Lenin v něm teror popisuje jako legitimní nástroj třídního boje. Jedinou známkou závazku k partyzánské skupině se stala partyzánská přísaha, kterou musel složit každý nový člen jednotky.[15]

Živelné partyzánské hnutí v Sovětském svazu doposud ve své velikosti nebylo překonáno. Jednou z hlavních příčin vzniku takto rozsáhlé rezistence na všech územích Sovětského svazu byl způsob vedení německé války na východní frontě. Armáda dostatečně nezajišťovala při svém bleskovém postupu dále na Východ válečná zápolí, z nichž se v menším či větším množství neustále trousily skupiny vojáků, utvořené z poražené Rudé armády, kterým se podařilo uprchnout před zajetím.[16] Článek trestního zákoníku č. 58 zakazoval sovětským vojákům, a to dokonce i v případě zranění, upadnout do zajetí. Ve slovníku vojáka Rudé armády znamenalo zajetí to samé co vlastizrada — odsouzení na smrt.[17] Prvními partyzány se tedy stávali vojáci, kteří zůstali v týlu fronty. Hnutí vznikalo zpočátku živelně, a proto operace těchto party-

11 KUTGER, Joseph, *Irreguläre Kriegführung im Zeitwandel, in: Krieg aus dem dunkel (20 Jahre kommunistische guerillakämpfe in aller welt)*, Köln 1962, s. 89.

12 OVERY, Richard, *Rusové ve válce 1941–1945*, Praha — Plzeň 2004, s. 181.

13 Tamtéž, s. 181.

14 KUTGER, J., *Irreruläre Kriegführung und Sowjets — Krieg aus dem dunkel…*, s. 104.

15 OVERY, R., c. d., s. 181.

16 PAUL, Gerhard — MALLMANN, Klaus-Michael, *GESTAPO za druhé světové války*, Praha 2010, s. 542–548.

17 BELLAMY, Ch., c. d., s. 38.

zánů nebyly ani příliš velké, a nestaly se tak ani zdaleka rovnoměrným rezistenčním prvkem vůči organizované armádě protivníka. Mylné jsou představy o plně vyzbrojených organizovaných tlupách, jež po pečlivém plánování provádí jednu diverzní akci za druhou.

Němci vynakládali od začátku války poměrně mnoho úsilí, aby tento druh odboje soustavně potlačovali, protože zjevně dobře tušili, do jaké míry mohou partyzáni ohrožovat jejich válečné cíle v případě, že by došlo k vysokému nárůstu tohoto typu rezistence. Sám Hitler se obával nebezpečí silného výskytu řádění band na Východě, neboť ve velké míře partyzáni ohrožovali zásobování fronty.[18] Německé operace proti partyzánům dostaly do nesnází zejména civilní obyvatelstvo vesnic a menších měst.[19] Brutalita, jíž se Němci dopouštěli vůči sovětským civilistům neměla obdoby, Němci je považovali za „podlidi".[20] Místní se pak pod tíhou veškerých perzekucí ze strany nepřátelských vojsk dostávali do situace, že už neměli co ztratit, a proto silný nárůst aktivních členů partyzánského odboje byl pouze logickým vyústěním jejich bezútěšné situace. Pro tyto partyzány nevojenského původu se stal onen způsob rezistence v podstatě jedinou možností na přežití. Často takoví „vesničané" utvářeli skupiny, které by prostřednictvím jejich aktivit mohl jen málokdo označit za partyzány nebo snad za jakékoliv neregulérní bojovníky. Obdobně se k partyzánskému odboji přidávalo i židovské obyvatelstvo. Židé se živelně stávali partyzány rovněž proto, že v úprku do lesa a zapojení se odboje spatřovali jedinou možnost záchrany před německou okupační správou.

„Partyzán si je vědom a vystavuje se tomu, že jej nepřítel staví mimo právo, zákon i čest…", tvrdí Schmitt ve své knize.[21] Němečtí vojáci tuto tezi bezpochyby striktně dodržovali. S partyzány se zacházelo obdobně jako s židovským obyvatelstvem či bolševiky. Jak již bylo řečeno výše, protipartyzánským perzekucím se nevyhnulo ani civilní obyvatelstvo, které z napomáhání odbojářům ukrytých v lesích kdykoliv a snadno nacisté usvědčili. Bití, násilné ujímání veškerých potravin a hospodářských zvířat, aby obyvatele neměli ani nejmenší šanci dále přežívat, pokud nebyli ihned zabiti či upáleni ve svých stodolách, bylo na denním pořádku. Hauptsturmführer Artur Wilke uvádí ve svém deníkovém zápisu tyto údaje: „15 mužů, 41 žen, 50 dětí — celkem 106 osob podezřelých z příslušnosti k partyzánům nebo z jejich podpory podrobeno zvláštnímu postupu. Vesnice samý bandita, všude po domech nacházíme předměty z výstroje německých vojáků… Všichni obyvatelé nahnáni na jedno místo a podrobeni zvláštnímu postupu… Do Rudkowa, tam vyklizeno, vypáleno."[22]

Deníkový záznam hovoří o partyzánech a banditech, Němci ale od léta roku 1942 bojovali pouze proti „záškodnickým bandám" nikoliv už proti partyzánům. V pojetí německém měl totiž partyzán stejný status jako bojovník nebo voják. Sice jej nacisté

18 HUBATSCH, Walter, *Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945*, Köln 1999, in: OVERY, R., c. d., s. 181.

19 BAKER, Lee, *2. světová válka na východní frontě,* Praha 2012, s. 75–76.

20 Tamtéž, s. 49.

21 SCHMITT, Carl, *Teorie partyzána*, Praha 2008, s. 34.

22 MALMANN, M. K. — GERHARD, P., c. d., s. 542 (Deníkový fragment hauptsturmführera Artura Wilkeho ze 17. 1. — 15. 2. 1943, Bundesarchiv Berlin, R 70 Sowjetunion/14).

stavěli do role neregulérního bojovníka, přesto však v té době bezpochyby počítali s tím, že tento bojovník, ač neregulérní, je dozajista podporován a vlastně i vyprodukován silou regulérní a v tomto tkvěl problém užívání výrazu partyzán. Himmler dobře věděl, jak je z hlediska psychologického důležité pojem jinak definovat. Vojákům wehrmachtu se přece logicky muselo lépe zasahovat proti neorganizovaným bandám beze zbraní než proti cíleně organizovanému partyzánskému hnutí, kterému by museli čelit ještě mimo Rudou armádu. Pojem se poměrně rychle ustálil a Němci tedy až do posledních dnů války bojovali proti banditům, kriminálním zločincům, zlodějům, franktiérům, nikoliv už proti partyzánům. Z tohoto lze snadno pocítit, jak důležitý se stal Němcům náhled na boj s neregulérní živelnou a později poměrně dobře organizovanou, ovšem neregulérní, armádou.

Nacisté ale zdaleka nelpěli jenom na rétorické definici správného pojmu. Zrovna tak důležité pro ně bylo rezolutně proti banditům fyzicky zasahovat a důsledně je i likvidovat. Už roku 1941 dostal za úkol generál SS Erich von dem Bach-Zelewski organizovat likvidační akce proti sebemenším znakům partyzánské rezistence, která byla dle Overyho hodnocení velice úspěšná: „Na více než dvou třetinách okupovaného území byla vymýcena jakákoli významnější partyzánská činnost a v geograficky příznivějších severozápadních oblastech, pokrytých hustými lesy a nehostinnými bažinami, byly zaskočeny a postříleny nebo veřejně pověšeny tisíce partyzánů, pro výstrahu ostatním s plakátem pověšeným na hrudi a oznamujícím charakter jejich provinění.“[23] Němci neustále utvrzovali svůj přístup k likvidaci těchto protivníků. Z vedení se jim dostávalo právo střílet po každém, o kom jenom předpokládali, že je záškodník — bandita. Další opatření už požadovala, aby i proti ženám a dětem bylo bez omezení použito každého prostředku.[24]

Partyzánské hnutí na východní frontě se rychle šířilo zejména v důsledku nezměrných perzekucí, jež nepřátelská armáda vykonávala na civilním obyvatelstvu. Takto si útočící wehrmacht vytvářel postupně sílícího protivníka v podobě partyzánské rezistence. Partyzány se živelně v oblastech Ukrajiny a Běloruska stávali zejména lidé, již neměli co ztratit a kterých v průběhu války se zostřenými opatřeními vůči bandám ze strany nacistického Německa nutně přibývalo s každou vypálenou vesnicí i pár náhodných přeživších, jimž v posledku nezbylo nic jiného, než se k partyzánům přidat. Ačkoliv sovětská propaganda líčila postavu partyzána jakožto chrabrého bojovníka za vlast, realita se těmto ideám na míle vzdalovala. Tito spontánní partyzáni přímé střety s protivníkem totiž příliš nevyhledávali a často se jejich oběťmi, kromě německých vojáků, stávalo civilní obyvatelstvo — to se partyzánů obávalo téměř stejně tak jako Němců.

Příliš tvrdá opatření vůči civilistům i válečným zajatcům ze strany nacistického Německa ale rovněž nevznikala bezdůvodně. Právě proto, že německá armáda neměla dostatek vojáků, již by mohli kontinuálně zajišťovat týlové oblasti, se v rámci možností uchýlili k systematickému vyvražďování kohokoliv, kdo se stal i jen pouhým podezřelým. Hromadně tedy byly celé vesnice označovány za partyzánské, páleny a vyvražďovány. Sám Hitler zařazoval partyzány v otázce zacházení obdobně jako

23 OVERY, R., c. d., s. 184.

24 PAUL, G. — MALLMANN, K.-M., *GESTAPO…*, s. 543–547.

židovské obyvatelstvo. Už v srpnu roku 1942 vydal příkaz, že partyzáni v Bělorusku musí být do konce roku zlikvidování — přičemž stejný termín likvidace dostali i běloruští Židé. „Znovu a znovu se zdůrazňovalo rovnítko mezi Židy a partyzány a tato sestupná rétorická spirála mohla být završena výlučně úplným vyhlazením obou skupin."[25]

Samotné vyhlazování partyzánů a potažmo celých vesnic na východní frontě bylo zcela racionálně opodstatněno a v myšlenkách německých vojáků také patřičně zakořeněno ve smyslu zbavení se možných svědků hrůz, kterých se v rámci války v této oblasti dopustili. Někteří z vykonavatelů hromadných poprav, přestože pro zabíjení byli podrobeni patřičnému výcviku, se odmítali dopouštět těchto činů na bezbranných ženách a dětech. Naprostá většina ovšem tyto příkazy vykonávala, neboť sovětské civilní obyvatelstvo považovalo nacistické Německo za podřadné národy, za zvířata, za úplně jiné lidi, za Asiaty. Na spodní hranici v zacházení se ocitlo například obyvatelstvo Ukrajiny, které bylo označováno za nejnižší lidský druh. Sám Göring se dokonce zaobíral důsledným řešením situace na tomto území, jehož výsledkem by na Ukrajině neměl zůstat jediný přeživší muž nad patnáct let.[26]

V potaz tedy musí být ale bráno nejen to, že vojáci wehrmachtu partyzány, jimiž označovali Němci celé vesnice, likvidovali bez zaváhání, ale také od počátku války na východní frontě bez jakýchkoliv okolků porušovali haagské úmluvy, které byly formální kodifikací válečného práva. Stejným způsobem nakládali i s bojovníky regulérními — s vojáky Rudé armády. Bellamy částečně vztahuje podíl viny živelných násilností německé armády na nedostatek právních omezení Sovětského svazu pro kruté zacházení se zajatci, raněnými a v neposlední řadě také ochranu civilního obyvatelstva. Rusko se totiž po roce 1917 přestalo považovat za jednoho ze signatářů haagské konvence z roku 1907 a rovněž se dále nepodílelo na podpisech dalších dvou ženevských konvencí, které se vztahovaly k příslušníkům armád, již padli do zajetí nepřítele a také na péči o raněné. Idea Němců o rychlém průběhu i zakončení války proti Sovětskému svazu se se zimními měsíci vzdalovala do nedohledna a zajetí vojáci Rudé armády se wehrmachtu stávali obrovskou přítěží. Sám Stalin dne 6. listopadu 1941 prohlásil, že do zajetí se od začátku konfliktu dostalo na 3,8 milionu sovětských vojáků.

Ani v případě, že by snad Němci chtěli jakékoli konvence ve vztahu k zajatcům dodržovat, by při takovém počtu nebylo možné je realizovat.[27] Nechávali je tedy ve svém zajetí umírat hlady, jak vzpomíná voják wehrmachtu Graf: „Pěchota vyprávěla, když přepravovala Rusy nazpět, že zajatci nedostali nic k žrádlu, tři až čtyři dny, pak odpadli. To vždycky přišel strážný, dal mu ještě jednou po hlavě a bylo po něm. Ostatní se k němu seběhli, rozporcovali ho a sežrali, jak byl."[28] Němci si v té době, kdy své zajaté nepřátele cíleně nechávali vyhladovět, ještě neuvědomovali, že tímto

25 SNYDER, Tymothy, *Krvavé země*, Praha 2013, s. 237.

26 OVERY, R., c. d., s. 170.

27 Konvence z roku 1941 byly nahrazeny ženevskými úmluvami roku 1949. Sovětský svaz je podepsal až roku 1955. BELLAMY, Ch., c. d., s. 37–38, 668.

28 WELZER, Harald — NEITZEL, Sönke, *VOJÁCI, Protokoly o boji, zabíjení a umírání,* Praha 2014, s. 144. (z SRA 2957, 9. 8. 1942, TNA, WO 208/4127. Srov. SRA 5681, 21. 12. 1944, TNA, WO 208/4135.)

způsobem zcela beze smyslu přicházeli o možné a natolik potřebné pracovní síly. Na přístup wehrmachtu a zacházení se sovětskými zajatci vzpomíná nadporučík Verbeek z dělostřeleckého pluku 272: „Víte, kolik ruských zajatců vzalo za své v Německu v zimě roku 1941/42? Dva miliony vyloženě zdechly, nedostaly nic nažrat, do tábora jim k jídlu vozili vnitřnosti zvířat z jatek.“[29]

Určitý obrat v německé politice vůči sovětským válečným zajatcům nastal teprve v roce 1942. Na základě výše zmíněných citací snad už nemůže nikoho překvapit fakt o taktice vypálení vesnice do základů v rámci podezřívání vesničanů ze součinnosti s partyzánským odbojem. V podstatě jakákoliv záminka mohla sloužit k usvědčení celé obce z pomáhání partyzánskému odboji a jejímu následnému spálení, ponížení místních obyvatel a jejich úplnému fyzickému znicotnění. V jednom ze záznamů rozhovoru dvou zajatých vojáků wehrmachtu vychází signální myšlenka. Voják wehrmachtu, jakkoliv znechucen nad hromadným vražděním civilního obyvatelstva na východní frontě na sklonku války trefně poznamenal, že když už se s tímto začalo, mělo by se toto do důsledku a beze zbytků plnit. Jednoduše pak z toho lze vyvodit fakt, že přeživší obyvatelé z vesnic, jež byly doslova vymazány z mapy, se přidali k partyzánskému odboji a pokud válku nakonec jakousi náhodou přežijí — mohou přece poté o všech hrůzách promluvit. Ve chvíli, kdy nepřítel plošně perzekvoval veškeré civilní obyvatelstvo bez vyšetřování, tím sám zaséval ke vzniku živelného partyzánského odboje, jež se mu s postupem času stane více či méně nepříjemným protivníkem v týlu fronty.

Na konci roku 1942 se ještě zvýšila opatření proti už tehdy označovaným banditům, v rámci dalších rozšiřujících nařízení byly strženy veškeré bariéry. Tyto výnosy umožňovaly vůči ženám i dětem užít jakéhokoliv prostředku, pokud jen trochu povede toto užití k úspěšnému vymazání případných projevů partyzánské rezistence. Dekret zároveň zavedl opatření, že žádný Němec za své činy v boji proti bandám nebo jejich spolupracovníkům nebude veden disciplinárně, ani cestou válečného soudu, k odpovědnosti. Toto zcela vyvinilo takové skutky, jež se beze zbytku vykonávaly i do té doby. Sovětské civilní obyvatelstvo bylo perzekvováno neomezeně, žen a dětí nevyjímaje, a to i na základě konspiračních předpokladů o spolupráci s partyzány. Znásilňování žen bylo po řadu let zaznamenáváno a vytýkáno zejména vojákům Rudé armády. S partyzánským odbojem je znásilňování také neodmyslitelně spjato. Logicky by se i z předchozího textu jevilo, že když Němci považovali civilisty Sovětského svazu za podřadnou rasu, pak by s nimi dle ideologie vlastně neměli ani přijít do blízkého kontaktu. Ale toto vyvrací teze: „Pokud budou lidé tak jako tak zabiti, pak se na nich mohou i před zavražděním páchat nebo od nich požadovat věci, které by za jiných podmínek nebyly realizovatelné či dosažitelné.“[30] Němci běžně při dobývání Ukrajiny a Běloruska ženy brutálně znásilňovali a pak popravovali, v případě, že tuto brutalitu vůbec přežily.[31]

V únoru roku 1942 podal polní maršál Günther von Klüge, velitel Skupiny armád Střed, hlášení Wehrmachtu o nebezpečí a komplikacích spojených se zesilujícím

29 WELZER, H. — NEITZEL, S., c. d., s. 147. (z SRA 735, 1. 8. 1944, TNA, WO 208/4138. Srov. také SRA 5681, 21. 12. 1944, TNA, WO 208/4132).

30 WELZER, H. — NEITZEL, S., c. d., s. 169.

31 Tamtéž, s. 222–235.

partyzánským odbojem: „Počet nepřátelských vojáků za naší frontou neustále roste a stejně hrozivě se rozrůstá i partyzánská aktivita v týlu našich armád. Situace se v tomto ohledu začíná jevit natolik hrozivá, že mne to nutí se vší vážností upozornit na potenciální nebezpečí, které pro nás z takového stavu věci plyne. Zatímco dříve se partyzáni omezovali na narušování komunikací a útoky na jednotlivá vozidla a malá zařízení nebo budovy s nepočetnou posádkou, nyní, kdy už jsou dobře organizováni, řízeni odhodlanými sovětskými důstojníky a vybaveni velkým množstvím nejrozličnějších zbraní, urputně bojují o získání kontroly nad některými kraji. Oblasti, jichž se zmocnili, fungují jako jejich základny, ze kterých podnikají rozsáhlé bojové akce. V mnohých rozsáhlých teritoriích tak již přešla iniciativa do rukou nepřítele, zatímco pro německou administrativu, a tedy i ekonomické využití, jsou tyto oblasti nedostupné.“[32]

Sověti se ihned po Hitlerově útoku nutně museli zamyslet nad hodnotami neregulérního boje proti nepříteli. V prvních měsících bojů začalo sovětské vojenské velení vypracovávat metodiku partyzánského boje. Ta obsahovala instrukce, jak škodit nepříteli, provádět sabotáže na mostech, železničních tratích a způsoby, jak ničit německé sklady se zásobami a válečným materiálem. Řádná koordinace partyzánského způsobu boje začala až od jara 1942. Dne 30. května toho roku byl zřízen Ústřední štáb partyzánského hnutí a v jeho čele stanul Pantělejmon Ponomarenko — tajemník Běloruské komunistické strany.[33] V této době už přicházeli k partyzánským oddílům parašutistickým způsobem či průnikem v německých liniích vyškolení velitelé — většinou příslušníci NKVD.[34] Až do roku 1943 mělo partyzánské hnutí fungovat jako hlavní prostředek síly internacionální pomoci vůči nacistické okupaci Sovětského svazu. Mimo jiné vznikla také oficiální organizace z hlavního vedení pro politickou propagandu Rudé armády.[35] Z živelných band se tedy postupně stávaly centrálně řízené partyzánské jednotky napojené nejdříve na centrum v Moskvě a později, když se hnutí rozrostlo, se velení přeřazovalo na pravidelnou armádu. Svou vnitřní organizací už partyzánské oddíly odpovídaly armádní struktuře a kromě diverzních akcí byla jejich neméně důležitým úkolem aktivní zpravodajská činnost.

Situace na frontě, konsolidace partyzánského hnutí v Sovětském svazu a mezinárodní úmluvy umožnily rozšíření tohoto druhu rezistence do mnoha zemí střední a východní Evropy jako například Rumunska, Polska, Maďarska a Bulharska. Ústředím pro rozvoj organizovaného partyzánského hnutí v Protektorátu Čechy a Morava se stal Ukrajinský štáb partyzánského hnutí (UŠPH), ten organizoval, cvičil a materiálně zabezpečoval operační skupiny. Faktické vysazování skupin předával UŠPH štábům jednotlivých frontů.[36]

Velitel partyzánského štábu generál Strokač zřídil československý výcvikový prapor s dočasnou posádkou ve výcvikovém středisku Obarov u Rovna. Rovněž byla

32 MICHÁLEK, Petr, st. — MICHÁLEK, Petr, ml., *Pravda o východní frontě (1941–1944)*, Praha 2010, s. 356. (*Z hlášení velitele Skupiny armád Střed Günthera von Kluge, únor 1942.*)

33 Tamtéž, s. 184.

34 MICHÁLEK, P., st., — MICHÁLEK, P., ml., c. d., s. 355.

35 JACOBS, W., *Irreruläre Kriegführung und Sowjets — Krieg aus dem dunkel…*, s. 105, srov. také HOWELL, Edgar, *The Soviet Partisan Movement*, Washington, D.C. 1946, s. 47.

36 ŠOLC, Jiří, *Za frontou na východě*, Praha 2003, s. 97–100.

zřízena zvláštní operační skupina pro plánování operací na území bývalého Československa, jejíž velitelství se nacházelo v Kyjevě.[37] Většina z výsadků do Protektorátu se skládala i ze zajatých slovenských vojáků, nebo Čechů, členů KSČ, kteří přešli do řad Rudé armády. Jedním z vojáků, jenž se dostal ze zajateckého tábora k výcviku pro organizované partyzánské skupiny do Českých zemí, byl i plukovník Jan Velík. Stejně tak jako mnozí další musel nejprve přestát dobu ve velmi těžkých podmínkách sběrného táboru Usman, kam ho umístili společně s Němci. Dle výpovědi Velíka zde měli zajatci nesrovnatelně horší podmínky než v německých pracovních táborech.[38]

Doplňovat sovětské partyzány o muže té národnosti, do jejichž země operace směřovala, bylo nutné zejména z důvodů politicko-ideologických. Češi a Slováci ve výsadcích většinou zaujímali pozici politických komisařů. Ti měli za úkol zřizovat národní revoluční výbory a organizovat místní obyvatelstvo do takzvaných civilních partyzánských skupin.[39] Ne všechny partyzánské oddíly měly politické úkoly a ne všichni političtí komisaři byli jako Miroslav Pich — Tůma.[40]

Výcvik partyzánů se prováděl důsledně a prověřoval jednotlivé osobnostní složky, nešlo totiž jen o výcvik fyzický, ale samozřejmě zde vojáci museli podstoupit proškolení ideologické. Ač se může zdát, že z výcviku každý vyšel jako partyzán, skutečnost

37 Tamtéž, s. 97–100.

38 Čestný občan městysu Svratka plukovník Jan Velík se narodil 2. srpna 1921 v Hodoníně. Po ukončení gymnázia byl v roce 1941 totálně nasazen v Německu nedaleko Hamburgu, odtud se mu po několika měsících podařilo uprchnout, ale později padl do zajetí, a jelikož byl slovenské národnosti, v říjnu roku 1942 ho propustili z vězení, aby mohl narukovat k 1. p. pl. slovenské armády v Trnavě, v červnu roku 1943 byl odeslán na východní frontu, odtud přešel do sovětského zajetí. Ze zajateckého tábora Usmaň se přihlásil do československého vojska v SSSR. Později se zařadil do 2. čs. pdb v Jefremově a 15. března 1944 se dostal k rotě zvláštního určení. Dalším výcvikem — tentokrát zpravodajským — prošel v Moskvě od srpna 1944 do února 1945, tedy až do jeho vysazení v rámci operace Stas do Protektorátu Čechy a Morava. V rámci své odbojové činnosti se dostal až do oblasti Železných hor, kde se také po skončení války usadil. VÚA–VHA PJ 138b, Zpráva Jana Velíka.

39 Civilní partyzánské skupiny (CPS) zaujímaly nedílnou součást v komplexním partyzánském hnutí. Místní obyvatelstvo, které fungovalo pro partyzánské oddíly jako CPS, mělo za úkol zejména informační a průzkumnou činnost. Partyzánům CPS podávaly zejména zprávy o pohybu místních jednotek německých bezpečnostních složek a o celkové situaci v jejich lokalitě. KYNCLOVÁ, Vlasta, *Partyzánský odboj a vojenské výsadky ze Sovětského svazu na Žďársku a Novoměstsku: Příspěvek k dějinám protinacistické rezistence na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1944–1945*, Diplomová práce, Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2015, s. 53–54.

40 Miroslav Pich — Tůma měl funkci politického komisaře ve výsadku Mistr Jan Hus (později partyzánská brigáda). Jeho kontroverzní postava je spjata s mnohými násilnostmi a údajnou kolaborací. Zároveň se stala jednou z nejvíce známých osobností v povědomí o partyzánském odboji. Mimo jiné je i obviněn z udání svých vlastních spolubojovníků, které záhy objevili Němci v Leškovicích dne 26. března 1945. Celá tato skupina po odhalení padla v následném souboji. KOUBSKÝ, Milan, *Průvodce expozicí památníku partyzánské brigády Mistr Jan Hus v Leškovicích,* Havlíčkův Brod 1987, také v KUBÍN, Milan a kol., *Partyzánská odysea a osud Věry Pilařové*, Brno 2014.

byla jiná. Sám o sobě fyzický výcvik vyřadil mnohé. Velík, který rovněž tento výcvik před svým shozem absolvoval, vzpomíná: „Taky nás často budili třeba i uprostřed noci a my museli, tak jak jsme vylezli z postele, v tom šíleném mrazu ručkovat po laně dvacet metrů tam a zpátky, pořád dokola. Ruce nám přimrzaly k lanu a mnozí padali vyčerpáním na zem. Pak jsme šli třeba na hodinu ještě spát a ráno začal klasický výcvik. My si tehdy mysleli, že je to hrozná buzerace, ale myslím, že nás spíš chtěli připravit na všechno. Byli jsme pod hrozným tlakem psychiky a na pokraji fyzických sil v podstatě po celou dobu výcviku."[41]

Do organizátorských výsadků se pak dostala asi polovina těch, již v náročném výcviku obstáli. Operační skupiny se průměrně stávaly z 15–25 osob a měly jasnou organizační strukturu. Standardně se skládaly z velitele, zástupce velitele, politického komisaře, náčelníka štábu, zpravodajského důstojníka, ženisty, radisty, šifranta, zásobovacího poddůstojníka a lékaře. Pro vykonávání lékařského ošetření se v mnohých výsadcích objevovaly ženy. Každý člen skupiny byl vybaven samopalem, pistolí, střelivem a několika ručními granáty. S sebou měli také zásobu potravin na deset dní, oblečeni byli partyzáni do uniforem, civilní odění si museli opatřit na místě.[42] Kromě organizátorských výsadků vysílal Sovětský svaz do Protektorátu také menší zpravodajské skupiny. Radisté museli absolvovat fyzický výcvik a poté ještě několikaměsíční zpravodajské školení.[43]

Výrazným impulsem pro rozvoj partyzánského způsobu boje v Protektorátu Čechy a Morava se stalo Slovenské národní povstání na konci léta a na podzim 1944. Právě na Slovensko mířily první sovětské partyzánské výsadky a od léta 1944 organizoval Sovětský svaz podobné výsadky i do českých zemí.[44]

Každý ze sovětských partyzánů, jenž se dostal na podzim roku 1944 do Protektorátu, měl již za sebou patřičné zkušenosti s válkou na východní frontě. Ať už byl pouhým důstojníkem Rudé armády či snad organizátorem partyzánského hnutí pro určitou oblast východní fronty, nikomu z nich nebyla úloha partyzánského boje proti nepříteli první válečnou zkušeností. Výsadkáři dobře věděli, že je nutné bojovat v týlu fronty, která je postupně zatlačována na západ. Logicky vzato zde potřebovali opěrné body a ty představovalo místní obyvatelstvo, z nějž intenzivně formovali souvislé partyzánské hnutí. Sovětští i českoslovenští partyzáni, z nichž se skládaly jednotlivé oddíly, byli v naprosté většině přímými účastníky bojů na východní frontě.

41 Autorky rozhovor s plukovníkem Janem Velíkem z 16. března 2011.

42 ŠOLC, J., c. d., s. 101.

43 Takovým výsadkem byla například paradesantní skupina Stas. Skládala se ze tří členů: četař Štefan Bandúr, četař Jan Velík a rotný Emil Šimko. Skupina byla vysazena do Protektorátu 20. února 1945 a měla za úkol podávat zprávy o situaci v oblasti Žďárských vrchů. Fungovala jako předvoj organizátorského výsadku Vpřed — Orel. VÚA — VHA, PJ 138b, Zpráva Emila Šimka z roku 1947, více v: KYNCLOVÁ, Vlasta, *Partyzánský odboj na Svratecku v letech 1944–1945*, Bakalářská práce, Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, s. 35–37.

44 DOLEŽALOVÁ, Ivana, *Obraz partyzána v československé společnosti v letech 1945–1948*, Bakalářská práce, Ústav světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013, s. 16.

Do tehdejšího Protektorátu tedy s sebou nesli všechny své zkušenosti získané nejen ve výcviku pro svou operační činnost.

Válka na východní frontě, již mnozí autoři označují jako „absolutní válku", ve své úplné podobě názorně představovala Clasewitzovu „trojici".[45] Z počátku paralyzovaný Sovětský svaz a nefunkční Rudá armáda nakonec záhy dokázaly potlačit bleskově postupující wehrmacht. Prvotní živelná fáze partyzánského způsobu boje a jeho poloozbrojení aktéři se s průběhem války proměnili na centrálně organizovanou údernou sílu v týlu fronty, jež nemálo ztěžovala akceschopnost německé armády. Vyvrcholením organizovaného partyzánského hnutí na východní frontě se staly sovětské výsadky do dalších zemí, které nesly za úkol začlenit místní obyvatelstvo do rezistence proti nacistickému Německu v závěrečné fázi druhé světové války. V průběhu druhé světové války bylo v Sovětském svazu zabito partyzány více než 300 000 Němců, z toho 30 generálů, 6336 důstojníků a 520 příslušníků německé luftwaffe. Partyzáni zneškodnili na 3000 vlaků, vyhodili do povětří 3262 železničních i jiných mostů, 1191 tanků a obrněných vozů, 4027 nákladních aut a 895 muničních skladů.[46]

Stejně tak i v Protektorátu Čechy a Morava měly sovětské organizátorské skupiny za úkol ve svých operačních oblastech provádět zejména diverzní a zpravodajskou činnost, což se mnohým z nich, přes současné pochybnosti, dařilo. Aby však partyzáni mohli aktivně diverze vykonávat, museli do partyzánského odboje integrovat místní obyvatelstvo a vytvořit tak v některých regionech souvislé partyzánské hnutí. Po celkové konsolidaci v místě určení a rozrůstání se skupin žádali partyzáni o shozy zbraní, protože bylo třeba nově příchozí členy vyzbrojit a připravit tak na konec války. Nemalou roli sehrály partyzánské oddíly při závěrečném květnovém povstání, v němž některé ze skupin prokázaly svou organizační schopnost, jiné situaci nezvládly a nastala tak v mnohých případech zbytečná krveprolití. Partyzánské hnutí avšak na jaře roku 1945 představovalo jedinou rezistenční složkou, která nemálo komplikovala nacistickému režimu situaci.[47] Výsadky do Protektorátu Čechy a Morava i do dalších okupovaných zemí střední a východní Evropy lze považovat za vrcholnou fázi organizovaného partyzánského odboje v Sovětském svazu, jenž prvotně započal spontánními bojovými skupinami v zápolí fronty.

45 Základní Clausewitzova „trojice" je dle Bellamyho často nesprávně vykládána a citována. Trojice se skládá z několika zásadních prvků, a to: násilí, štěstí a šťastné náhody a podřízení politickým cílům. Vláda, vojenští velitelé i lid jsou sice hlavními, nikoliv ale jedinými činiteli, kterých se tyto souvztažné oblasti týkají. BELLAMY, Ch., c. d., s. 669.

46 DIXON, Aubrey Cecil — HEIBRUNN, Otto, *Communist Guerilla Warfare*, New York 1955, s. 56.

47 HRBEK, Jaroslav — SMETANA, Vít, *Draze zaplacená svoboda,* (Svazek 1), Praha 2009, s. 161.

ABSTRAKT

PARTYZÁNSKÝ ODBOJ NA VÝCHODNÍ FRONTĚ ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY A JEHO VLIV NA ORGANIZACI SOVĚTSKÝCH VÝSADKŮ DO PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Článek pojednává o partyzánském odboji na východní frontě v období druhé světové války s ohledem na jeho důsledky v souvislostech nacistických represí proti přímým účastníkům odboje i proti civilnímu obyvatelstvu. Popisuje prvotní živelnou fázi, v níž se objevují neorganizované skupiny, které nedisponovaly žádnou vojenskou podporou a často ani zbraněmi. Později se tito neregulérní bojovníci organizovali v souvislé partyzánské hnutí a stali se nepřátelským vojskům rovnocenným protivníkem nad rámec Rudé armády. Článek dále pohlíží na vrcholnou fázi partyzánské rezistence — utváření sovětských partyzánských výsadků do oblastí zemí východní a střední Evropy. Klade důraz na přípravu, výcvik a složení partyzánských jednotek do Protektorátu Čechy a Morava.

KLÍČOVÁ SLOVA

Východní fronta, partyzánský odboj, druhá světová válka, Protektorát Čechy a Morava

ABSTRACT

PARTISAN RESISTANCE ON THE EASTERN FRONT DURING WORLD WAR II PERIOD AND ITS INFLUENCE ON THE ESTABLISHMENT OF SOVIET PARATROOP UNITS IN THE PROTECTORATE OF BOHEMIA AND MORAVIA

The article deals with the partisan resistance movement on the Eastern Front during the World War II. It takes into consideration the impacts of the movement regarding the Nazi repressions against the direct participants of the resistance movement as well as against the civilians.

The article describes the initial spontaneous phase in which also disorganised groups without any military support or even weapons appeared. These disconnected fighters later organized a consistent partisan movement and, besides the Red Army, became equal enemies of the hostile armies. The article also follows the climax of the partisan resistance — the creation of the Soviet partisan landings in Eastern and Central Europe. It emphasizes the preparations, training and structure of the partisan units in the Protectorate of Bohemia and Moravia.

KEYWORDS

The Eastern Front, Partisan Resistance, The Second World War, Protectorate Bohemia and Moravia

Vlasta Kynclová | Independet researcher | vlasta.kynclova@gmail.com